

PHILOSOPHY AND COGNITION

UDC 130.2:34:7

Месякова Юлія Василівна

ORCID ID: 0000-0002-0200-1141

Кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Клюєва Ольга Сергіївна

ORCID ID: 0000-0001-5818-2693

Курсант I курсу

Інституту підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ЯПОНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ

***Анотація.** Розгорнутий аналіз історичних, національно-етнічних та духовно-ментальних особливостей японської цивілізації дає можливість визначити підстави формування та унікальні риси правової культури японців. В роботі розглянуто вплив на правову свідомість японців з боку європейських правових і моральних систем, соціально-політичних чинників, конфуціанства, духовних практик, виховання, місцевих традицій і звичаїв. Виявлено суттєві підстави формування та тенденції розвитку японської правової культури.*

***Ключові слова:** правова культура, правосвідомість, справедливість, моральні принципи, традиціоналізм.*

Інтегральною характеристикою правового розвитку будь-якого суспільства виступає його правова культура, підґрунтям якої, в свою чергу, є фундаментальні духовні чинники, зокрема традиції, релігія, мораль. Правовій культурі суспільства належить ключова роль в процесі розвитку і стабілізації ефективної національної правової системи, адже суспільна свідомість в усіх її

формах є тим ґрунтом, що здатен укорінити й дати розвиток, або занедбати будь-які прогресивні починання політиків і юристів. У цьому плані значний інтерес представляє досвід становлення та функціонування правової системи Японії – країни, що має найнижчий рівень злочинності серед індустріально розвинених держав світу, а також являє унікальний феномен органічного поєднання у своїй культурі ліберально-демократичних цінностей Заходу та архаїчних традицій Сходу.

Японська правова культура – складова частина так званого Далекосхідного права (права країн Далекого Сходу). Вона базується на сучасних правових поняттях та елементах, узятих з глибокої давнини. Базовими поняттями японської правової культури є "право" (яп. 法 хо:), "система права" (яп. 法体系 Хо: тайкей), "система законодавства" (яп. 法制 Хо:сей) та "історія права", що іменується "історією законодавства" (яп. 法制史 Хо: сейсі). Історія правової культури Японії досить яскрава й неоднорідна. Завдяки географічному положенню та специфічному світогляду японців, країна протягом багатьох століть була ізольована від зовнішнього світу: жоден японець не міг покинути країну, жоден іноземець не міг до неї потрапити. На формування місцевої правової культури впливали як події внутрішньої історії, так і зовнішні чинники. Серед них потужний вплив Китаю та тривала політика ізоляціонізму. Ситуація змінилася тільки у другій половині XIX століття, коли Японія обрала шлях модернізації права [1, с. 59-61].

Правова культура Японії містить хрестоматійне підтвердження багатьох аспектів і особливостей локальної японської цивілізації. Особливою є вражаюча здатність японців до запозичення іноземного правового досвіду і надання йому власних національних рис, рецепції правових надбань та принципів державотворення інших країн. Правова система й суспільна правосвідомість сучасної Японії сформувались в результаті запозичення і гнучкого впровадження елементів різних правових культур держав Західної Європи до і після Другої

Світової війни в процесі європеїзації "країни Сонця, що сходить". Проте суттєвого збагачення зазнали здебільшого нормативна і процесуальна галузі японського права, у той час як правові звичаї, загальні принципи, переконання і правові почуття громадян Японії відрізняються своєю природністю, історизмом, моральністю, неповторною унікальністю та ефективністю. Тож особливості японської правової культури полягають у своєрідності переплетення традицій досудового і позасудового вирішення спорів, особливих повноважень прокуратури та діяльності сімейних судів з паралельно функціонуючими французькими, німецькими та американськими кодексами і процесуальними нормами.

Правосвідомість японців являє собою систему правових почуттів, емоцій, ідей, поглядів, оцінок, установок та уявлень, що виражають їх ставлення до діючого права, юридичної практики та правових явищ і сформовані на підставі національної ментальності, традиціоналізму, патерналізму, корпоративізму, специфічної колективної етики, ввічливості, загостреного почуття відповідальності, обов'язку, сорому, морального кодексу самурая (Сінто і Бусідо), релігійних ціннісних систем даосизму, синтоїзму, буддизму і конфуціанства, ідеалу родини й унікальної моделі сімейного виховання тощо.

Слід зазначити, що "культура сорому", яка характерна представникам східних суспільств, завдає значного впливу на їх правову свідомість. Саме вона, значною мірою, обумовила особливості релігійної та традиційної правових сімей, що сформувалися у правових системах країн Азії та Ісламського світу. "Культура сорому" часто стає причиною деформацій правосвідомості, впливає на розуміння джерел права та його цінності. Так, в цілому для азійських суспільств, в тому числі японського, характерне негативне ставлення до права, закону і правових форм організації суспільних відносин, адже гідною альтернативою праву там визнається мораль, традиція, звичай і суспільна думка (Японія, Китай, Корея та ін.), або Божа воля та релігійний кодекс моралі

(ісламські країни, країни Південної Африки). Носієм деформацій правосвідомості може виступати як окрема особа або соціальна спільнота, так і суспільство в цілому. Деформації також можуть бути продуктом дії багатьох об'єктивних і суб'єктивних чинників: історичних місцевих традицій, кризового стану суспільства, низького рівня правової культури суспільства тощо [2, с 440]. Негативними наслідками впливу "культури сорому" стає знецінення права, легковажне ставлення до нього, заперечення його соціальної цінності, що часто призводить до ігнорування вимог закону.

Проте, слід зазначити, що загальне приниження ролі й функції права у справі регуляції суспільних відносин, аж ніяк не відбивається на стані правопорядку у суспільствах Сходу, адже для його підтримки повністю вистачає засад звичаєвого права і статевовікової ієрархії, групового корпоративізму, релігійної совісті, самодисципліни та стійкої традиції соціальної довіри, що панують там. Отже, етноментальний вимір права може бути яскраво представлений через регіональні особливості правових систем, онтологічні та ціннісні засади національної правової культури народів, порівняння джерел права й принципів справедливості традиційної, релігійної та європейської правових сімей, а також порівняльний досвід правового виховання в країнах Європи та Азії [3, с 75].

Проблема справедливості, як одна з найсуттєвіших морально-правових проблем, відображає доволі складні діалектичні процеси правового розвитку японців. Саме з поняттям справедливості, так чи інакше, пов'язані уявлення людей про ідеал майбутнього, їх довічне прагнення до гармонії та досконалості суспільних взаємовідносин. Справедливість потрібно відносити до загальних принципів права та визначати як міру морально-правової домірності вкладеного та отриманого в усіх сферах життєдіяльності людини та правового забезпечення цього принципу. Дослідження локально-етнічних та національно-політичних нюансів категорії "справедливість" дає можливість глибше осягнути зміст та особливості тієї чи іншої національної правосвідомості.

Так, безумовною й найвищою цінністю усіх західних сучасних концепцій справедливості є ліберальний ідеал гарантованості прав людини, згідно якому не визнаються різноманітні привілеї, імунітети та, відповідно, дискримінації на підставі расових, статевих, вікових, національних, релігійних, культурних та інших ознак. Саме таке співіснування людей, що базується на взаємному визнанні рівності їх прав і свобод, а також однакових можливостей для їх розвитку й самореалізації, власне, і становить той порядок співіснування, що можна, на думку європейця, назвати справедливим.

Правосвідомість азійця, відводить ідеалу рівноправ'я та системі правових норм взагалі скромне місце в ряді засобів соціального регулювання і надає пріоритетне значення неправовим засобам, заснованим на етичному "правилі гирі" (або принципі таліону, адекватної відплати), що вимагає відповісти добром на добро, а злом на зло, причому в рівній мірі, яка відповідає нанесеній шкоді. Саме цей принцип покладено в основу східного поняття справедливості, й саме він виступає критерієм правової поведінки японця, а японське право, з точки зору його функціонування, має особливий характер, відмінний від права західноєвропейського. Не стільки писане право, скільки усталені багатовікові норми поведінки є вирішальними для повсякденного суспільного життя японців. Розглядаючи норми поведінки крізь призму моральних понять добро і зло, справедливість і несправедливість, довіра й недовіра, гармонія і дисгармонія, японське традиційне право оперує насамперед не стільки юридичним, скільки філософським інструментарієм. У правовому житті японців найбільш істотною вважається тенденція вирішувати суперечки без звернення до закону і суду, шляхом примирення сторін на будь якому етапі (навіть з боку офіційних юридичних інстанцій: правоохоронних органів, суду, прокуратури), акцентуючи увагу не на інтересах і правах індивіда, а на пріоритеті інтересів громади, общини, родини, суспільства, держави [2, с 440].

Ідеал японського самурайства пронизаний націоналізмом (адже японське суспільство досить моноетнічне) і тому не знаходить сьогодні офіційного

схвалення, проте фактично самурайський середньовічний епос залишається дуже популярним в суспільстві, так само як і багато самурайських норм соціальної регуляції, етичних рис, поведінкових орієнтацій та обрядів. У Кодексі честі самурая ретроспективно відображені знакові риси японського способу мислення, стилю поведінки, принципів мотивації та стилю життя, виховання яких культивується у японців із початкових класів школи. Дух самурайства ґрунтується на двох основних елементах: 1) Сінто – духовно-емоційне відчуття патріотизму, пошани до батьків і національної історії, поклоніння пращурам і природі, ввічливість та чемність; 2) Бусідо – комплекс вольових рис і добродійностей самурая, серед яких мужність, терпимість, стриманість, скромність, вірність, вдячність, жертівність, безкорисливість, громадський обов'язок, особиста відповідальність, наполегливість, цілеспрямованість, самообмеження власних потягів і бажань, що в комплексі формує бойовий дух самурая. Зазначені моральні цінності та правила, безумовно, відбиваються на суспільній правосвідомості та механізмі реалізації права в японському суспільстві.

Так, в Японії у сфері договірних відносин контракт зазвичай визначає лише найбільш важливі моменти взаємовідносин сторін, у той час як усі конкретні проблеми, що можуть виникнути на стадії його виконання, вирішуються виходячи з правил взаємних поступків і консенсусу інтересів між сторонами. Принципи загальної довіри, визнання, пошани й корпоративізму лежать в основі суто японського соціального феномену "довічного найму" працівника на роботу (службу) певною приватною компанією (фірмою). Цей феномен має місце на тлі жорсткої тотальної конкуренції фахівців на ринку праці. Правило самурая вчить: "Жалюгідною є участь людини, яка не досягла мети і продовжує жити!" Отже, безкорислива самопожертва, самоорганізованість, наполегливість і цілеспрямованість є підставою таких японських гасел: "не задовольняйся досягнутим", "освіта протягом всього життя", "пріоритет загальної, всебічної

освіти перед спеціальною", якими керуються майже всі сучасні працездатні японці.

Нарешті, "самурайська" самодисципліна прищеплюється й розвивається на всіх ланках освіти й виховання в Японії, завдяки духовним практикам і тренінгам у офіційному розпорядку дня учнів і студентів. Тож, 10-ти хвилинні перерви для релаксації, самоконцентрації, тренування волі, уваги, пам'яті, психіки присутні навіть у навчальних планах загальноосвітніх та професійно-технічних шкіл, коледжів. Подібні практики рятують учнів і робітників від зайвої перевтоми, метушні, перенапруги, роздратованості, виснаженості, дозволяють підвищити працездатність, отримати насолоду й задоволення від навчання і творчості.

Також, на думку японців, феномен права, зокрема юридична практика та судові вирішення конфліктів, абсолютно не відповідають природному стану речей і не є панацеєю для відновлення природної справедливості. Логічний принцип протиріччя, за яким одна сторона повинна обов'язково програти справу, якщо інша виграє, не задовольняє японців. Нівелювання ролі права є заслугою конфуціанства, морально-етична система якого проголошує право "варварським винаходом", доречним лише для потенційних злочинців та взагалі не потрібним моральній людині. Зазвичай для ілюстрації цього варто навести слова професора юридичного факультету Токійського університету Є. Нода, автора праці "Введення в Японське право", сказані ним ще на початку 70-х років: "Для благочестивих японців право – це щось небажане, навіть ненависне, щось, від чого потрібно триматися якнайдалі. Ніколи не користуватися правом, не бути до нього залученим – ось звичайне бажання добродесних людей. Залучити когось до суду з метою забезпечення чийось приватних інтересів, бути згаданим в суді – річ ганебна, у той час як поняття сорому – ключ до системи японської цивілізації" [4, с 267].

Виховання в японській родині органічно узгоджене із патерналістською системою організації суспільства і здійснюється на чіткому дотриманні ієрархії:

молодші залежать від старших, підкоряються їм, а разом вони залежать від суспільства, яке, в свою чергу підкоряється державі. Незважаючи на демократичний устрій та визнання ліберальних цінностей, в Японії до сьогодні зберігається унікальний, своєрідний уклад у соціально-правовій сфері. Рівноправність перед законом і взаємне визнання особистих свобод не заважає уявленню японців про громадськість як про одну велику родину на чолі з главою держави та вбачанню свого призначення і сенсу життя у діяльності на благо всього суспільства [5, с 13-14].

Отже, вдаючись до аналізу японської національної правової культури, варто зазначити, що процес правового виховання особистості й громадянина полягає в формуванні у нього чітко визначених моральних якостей, орієнтованих на легендарний архетип самурая. Систему громадянської освіти японців, в цілому, зведено до процесу сприйняття ними досвіду попередніх поколінь і безконфліктної адаптації цього досвіду до сучасних умов. Втім успішному формуванню правової культури різних вікових груп населення Японії сприяє ступінь соціально-економічного розвитку країни, демократичні умови життя суспільства, загальний високий рівень культури і освіти населення, а також пріоритетність унікальної сімейної педагогіки японців, що ґрунтується на патріархальних традиціях, методі особистого прикладу та сприяє органічній соціалізації наймолодших членів суспільства [2].

Обговорюючи майбутнє правової культури Японії, дослідники схиляються до думки, що навіть якщо її правові інститути зазнаватимуть радикальної модернізації, правозастосовна практика все одно буде відчувати на собі дієвість традиційних принципів. Навіть не зважаючи на супермодернізованість та інформаційний рівень розвитку, японське суспільство залишається несхожим на європейське як за структурою, так і за правосвідомістю. Західний індивідуалізм не здатен пустити міцних коренів у ґрунт традиційного корпоративізму японців. Західні правові кодекси, створені на принципах раціоналізму, прагматизму,

утилітарної етики та договірної справедливості, наштовхуються на культурний фундаменталізм, архаїчний містицизм і сентименталізм японців, що люблять поезію більш, ніж логіку, і залишаються байдужими до ідей індивідуальної свободи та автономної особистості.

Список джерел:

1. Чугров С. В. Япония: гибридизация и гармонизация. *Полис*. 2008. № 3. 59-61 с.
2. Правове виховання в сучасній Україні: монографія / А. П. Гетьман та ін.; за ред. В. Я. Тація, А. П. Гетьмана, О. Г. Данильяна. 2-е вид., переробл. і допов. Х.: Право, 2013. 440 с.
3. Мелякова Ю. В. Етноментальний вимір правового дискурсу. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. Х.: Право, 2013. №4 (18). 75-88 с.
4. Мухамедьяров В. К вопросу о современном японском правосознании.
 1. Япония: экономика, политика, общество на заре XXI века. М.. Сборник. «Восточная Литература» РАН, 2003 - 318 с. ISBN 5-02-018391-1. 267 с.
5. Томашевська-Прядун С. О. Роль батьківського та педагогічного колективів дошкільних навчальних закладів у процесі виховання дітей в Японії. *Познань*. Збірник. Наука. Теорія і практика, 2012. 13-18 с.
6. Трубникова Н., Бабкова М. История японского буддизма в «Собрании стародавних повестей». Часть II: строители пагод, учредители обрядов, знаменитые миряне, вставшие на Путь Будды. *Вопросы философии*. Москва, 2020. № 2. С. 120-132.